

ŽIGA LAMBERG — TOMAŽ HREN.

Spisal dr. Jos. Lesar.

Ljubljska stolnica je te dni v spomin na 1600 letni Konstantinov jubilej in na IV. Slovenski katoliški shod v dveh do zdaj praznih dolbinah na severnem ladjinem zidu dobila kipa dveh slavnih ljubljanskih škofov: Žiga Lamberg in Tomaža Hrena. Izklesal ju je iz moravškega kamena — kakor lani kipa sv. Tomaža Akv. in sv. Bonaventura — podobar Ivan Pengov v Ljubljani. Žiga Lamberg, prvi ljubljanski škof, je umrl v sluhu svetosti, Tomaž Hren, deveti ljubljanski škof, ni le dosegel — po besedah Valvasorjevih (VIII, 668) — pohvale vseh svojih prednikov, ampak jo je še prekosil: razloga dovolj, da sta se izbrala ravno ta dva iz lepega števila cerkvenih poglavarjev, ki jih je imela do danes ljubljanska škofija in so se odlikovali po velikih dušnih krepostih in izrednih lastnostih.

1. Žiga (Sigismund) Lamberg¹ je bil sin Jurija pl. Lamberga, graščaka na Kamenu pri Begunjah in na Gutenbergu pri Trziču, ter njegove soproge Katarine (Sibile) pl. Dittrichstein. Rojen je bil krog l. 1410. Kje je v šolo hodil, ne vemo, morda v Kranju. L. 1444. je bil župnik v Šmartinu pri Kranju. Bil je predstojnik bratovščine presv. Rešnjega Telesa v Kranju, pri kateri je skupno s še dvema drugima župnikoma ustanovil kaplanijo. Izprosil si je dovoljenja, da je smel župnijo za tri leta (1446—1449) zapustiti, da si je — bržčas v Bologni v Italiji — izpopolnil bogoslovsko znanje. Z vseučilišča pa se menda ni več vrnil v Šmartin, ampak je prišel na cesarski dvor na Dunaj za dvornega kapelana in miloščinarja cesarja Friderika III., ustanovitelja ljubljanske škofije. Tu se je seznanil z Enejem Silvijem, poznejšim tržaškim škofom, ki je postal papež z imenom Pij II. Ko je bila l. 1461. ustanovljena ljubljanska škofija, je bil Žiga Lamberg takoj odločen za višjega pastirja novi škofiji. Vendar se je vsled zaprek pri vtelesenju (inkorporaciji) gornjegrajskega benediktinskega samostana škofijski posesti njegovo imenovanje nekoliko zavleklo. Prav verjetno je, da je bil Žiga od papeža Pija II. samega za škofa posvečen l. 1463.

¹ Prim. Dr. J. Gruden, *Cerkvene razmere med Slovenci v 15. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*. Sigismund pl. Lamberg, str. 59 ss. — Jožef Benkovič. Častivci in častivke presv. R. T. v »Vencu cerkvenih bratovščin«, II. l. (1898), str. 86—89.

Ko je prišel iz Rima in se nastanil v Ljubljani, se je lotil prezidavanja in popravljanja stare cerkve sv. Nikolaja, ki je postala stolnica. Cesar Friderik in cesarica Eleonora sta ga pri tem delu gmotno podpirala. Trudil se je tudi, da bi sezidal škofijski dvorec. Vsled turških navalov pa je menda to delo zaostalo. Šele Lambergov naslednik, knezoškof Krištof baron Ravbar, je l. 1512. zgradbo škofijskega dvorca dovršil. Sicer pa so prvi ljubljanski škofje večinoma bivali v Gornjem gradu na Štajerskem.

Vsled turških navalov škof Lamberg ni mogel nazunaj razviti posebno sijajnega delovanja. Imel pa je vse lastnosti dobrega višjega pastirja. Bil je pobožen in v vsakem obziru neomadeževan, v cerkveni vladi odločen in strog. Gorečnost Lambergova se lepo kaže v njegovi skrbi za pobožnost med ljudstvom. V ta namen je zlasti širil cerkvene bratovščine. Še kot škof si je pridržal častno službo predstojnika že imenovane bratovščine presv. Rešnjega Telesa v Kranju.

Lamberg je umrl v sluhu svetosti 18. junija l. 1488. ter bil pokopan v prezbiteriju stare šenklaške prvostolne cerkve, kjer je skromna kamenita plošča pokrivala njegovo rakev. Škof Hren mu je iz spoštovanja v prezbiteriju gornjegrajske bazilike dal napraviti v spomin sv. leta l. 1625. spomenik s kipom in napisom.

L. 1678. so dvignili škofovo truplo iz rakve šenklaške cerkve in ga prenesli na grad Kamen pri Begunjah, kjer so ga položili v družinsko rakev Lambergov v grajski kapeli sv. Valentina. Valvasor, ki je bil sam navzoč, ko so dvignili truplo iz rakve, poroča, da je bilo čudovito dobro ohranjeno in razširjalo prijeten vonj.

Škofa Lamberga so se prednamci vedno s častjo spominjali. Imel je sloves učenega in pobožnega cerkvenega kneza. Za geslo ravnanju mu je bilo »Unus utrumque«, kar je tudi v vznožju Pengovovega kipa vsekano: Eden oboje, Solnce in Luna. V srednjem veku se je namreč razmerje med Cerkvijo in državo izražalo s tema znakoma (simboloma). Lamberg je hotel biti oboje: služabnik Cerkve, ki s svojim naukom in zgledom razsvetljuje temino zmot, in zvest služabnik cesarjev, ki mu služi z modrim svetom.

Tudi dvojni pomen novoustanovljene škofije je dobro izražen v tem Lambergovem

geslu. Legenda spravlja načrt za ustanovitev ljubljanske škofije v neposredno zvezo z boji, ki so se pričeli za celjsko posest med cesarjem Friderikom III. in vojvodom Vitovcem, braniteljem pravic vdove celjskega grofa Ulrika († 10. novembra l. 1456.), Katarine, hčere srbskega kneza Brankovića. Verska korist je zahtevala skrbnejšega pastirjevanja v deželah, ki so bile od Ogleja, patriarhove stolice, zelo oddaljene in od svojih višjih pastirjev le preveč zapuščene. Na mesto začasnih vikarjev (patriarhovitih namestnikov) so zdaj imeli stopiti redni škofje. Nič manj pa niso bile merodajne politične koristi. Frideriku se je posrečilo, kar so že davno želeli izvršiti njegovi predniki iz habsburškega rodu, namreč ustanoviti deželne škofije, in s tem odtegniti svoje podložnike tujemu vplivu. Ljubljanska škofija je imela varovati avstrijske koristi proti Benečanom, ki so bili tedaj še zelo mogočni.

2. **Tomaž Hren** (Chrön).¹ Najslovitejši med ljubljanskimi škofi pa je bil Tomaž Hren.

Rodil se je v Ljubljani 13. novembra l. 1560. Njegov oče Lenart Hren je bil imovit ljubljanski meščan, pozneje župan in deželni poslanec. Bil je tudi lastnik fužin na Savi pri Jesenicah. Pripadal je M. Lutrovi veri, v katero je prestopil, ker je poslušal pridige »Kranjskega Lutra«, Primoža Trubarja. Mati Tomaža Hrena, Uršula, rojena Žitnik, je imela brata Gašparja, ki je bil profesor na dunajskem vseučilišču, pozneje vladni svetnik na graškem dvoru, nazadnje mejni grof in apostolski protonotar, in ki je mnogo vplival na mladega Tomaža. Deček Tomaž se je od 10. leta dalje šolal v admontskem benediktinskem samostanu na Gornjem Štajerskem. Še v poznejših letih se je škof Hren v ljubezni in s hvaležnim srcem spominjal dobrot, ki jih je prejel v tem samostanu. Gimnazijske študije je dovršil v Ljubljani v evangelijski ali protestantovski deželni šoli. Potem je odrinil na dunajsko vseučilišče, kjer se je učil modroslovja in lepih umetelnosti. Rektor ali vodja vseučilišča je bil takrat Kranjec Aleš Strauss. Kot kandidat lepih umetelnosti se je pečal, in sicer prav uspešno, s pesništvom; 54 večjih in manjših pesmi² v latinskem jeziku

¹ Prim. P. pl. Radics: Tomaž Chrön, pesnik, mecen umetelnosti in podpornik vednosti. Kulturno-zgodovinska študija v Letopisu Matice Slovenske l. 1878., III. in IV. zvezek, str. 1–33. — Dr. M. Prelesnik, »Protireformacija na Kranjskem pod škofom Tomažem Hrenom« v Katol. Obzorniku. l. V., 1901, str. 3 ss. — Dr. Fran Ilešič, »Primož Trubar in njegova doba« v Trubarjevem Zborniku, izdala Matica Slovenska, 1908, str. VII in VIII. — Jakob Stepischnegg, Thomas Chrön, Fürstbischof von Laibach, Salzburg, 1856.

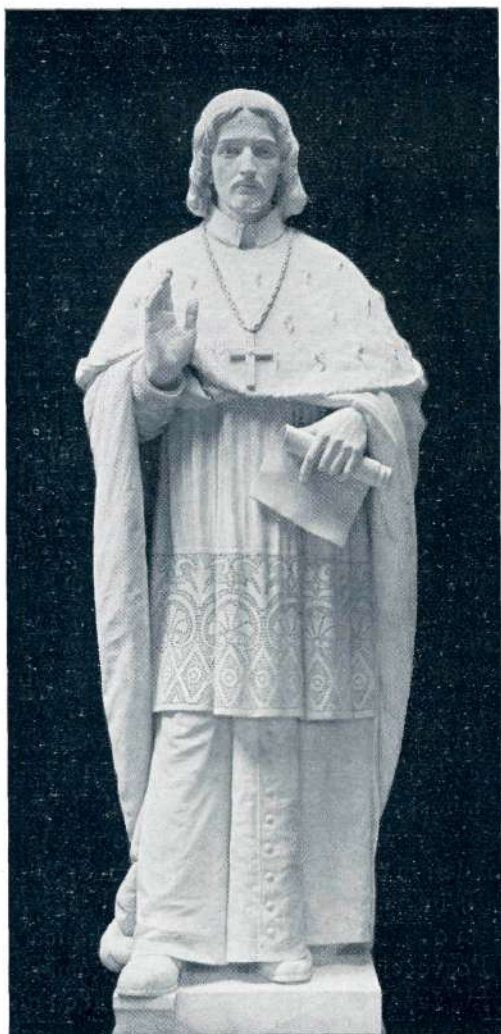
² Ponatisnjene so v »Zgodovinskem Zborniku«.

hranijo nenatisnjene v licealni knjižnici ljubljanski. Ker je pa sklenil stopiti v državno službo, je zapustil Dunaj in se napotil proti Italiji, da bi se tam na kakem vseučilišču učil pravdoznanstva. A v Ljubljani je nevarno zbolel za vročinsko boleznijo. V smrtni nevarnosti je storil obljubo, da hoče postati duhovnik katoliške cerkve, ako mu Bog spet zdravje da. Res, ozdravel je in je izpolnil storjeno obljubo.

Leta 1586. se je podal v Gradec ter pričel z bogoslovskimi študijami. Dve leti potem je bil od ljubljanskega knezoškofa Janeza Tavčarja v Sekovi v mašnika posvečen. Postal je župnik v Sekovi, kjer je bil tedaj škofovski sedež za Gornje Štajersko. Pa še istega leta, 1588., je prišel v Ljubljano za kanonika in stolnega propovednika — na mesto odpadnika Primoža Trubarja. Leta 1596. je bil imenovan za stolnega dekana, 18. oktobra 1597 pa ga je imenoval nadvojvoda Ferdinand, vladar v Notranji Avstriji, za knezoškofa ljubljanskega. Ko je namreč knezoškof in vladarjev namestnik Janez Tavčar čutil, da se mu bliža smrt, je prosil nadvojvoda Ferdinanda II., naj mu za naslednika postavi stolnega dekana Tomaža Hrena, če želi na Kranjskem obvarovati katoliško vero. Nadvojvoda je poslušal svet umirajočega škofa. Ko je prišel Hren, od nadvojvoda posebej povabljen, v Gradec k pogrebu umrlega škofa, mu je Ferdinand na grajskem dvoru naznanil, da ga imenuje za ljubljanskega knezoškofa. Kakšna čustva so ga takrat navdajala in kakšne sklepe je delal, izvemo iz njegovih koledarskih zapiskov: »Gospod Jezus Kristus,« pravi, »naš Zveličar in škof naših duš, brez katerega pomoči je vse naše delo zastonj, daj mi milost Svojega svetega Duha, da bom mogel z Njegovo pomočjo visoko službo opravljati in s svojimi deli in nauki Njemu v slavo mnogim dušam koristiti, in naposled pridobiti si nebeško krono, ki je tem obljubljen, ki stanovitni do konca vztrajajo.« Posvečen je bil za škofa 12. septembra 1599 v dvorni župni cerkvi sv. Tilna v Gradcu od apostolskega nuncija na graškem dvoru, Hieronima grofa Portia, škofa adrijskega, ob navzočnosti po duhu sorodnih mu škofov sekovskega Martina Brennerja († 1616) in lavatinskega Jurija III. Stobeja († 1618). Leta 1614. je bil Hren imenovan za cesarskega namestnika Notranje Avstrije s sedežem v Gradcu. To službo je opravljal do leta 1621. Leta 1628. je dobil naslov tajnega cesarskega svetnika. Umrli je 10. februarja l. 1630. v Gornjem gradu, kjer je tudi pokopan.

Glavna naloga Hrenovega škofovanja je bila, očistiti ljubljansko škofijo Lutrove kuge, ki se je bila silno hitro razširila. Leta 1569. ni bilo na

Kranjskem nič manj kot 24 evangelijskih pridigarjev, ki so jih deželni stanovi z Nemškega priklicali in jih z deželnim denarjem plačevali. Ob smrti Trubarjevi (l. 1586.) je bil le majhen del ljubljanskih prebivalcev — vseh je takrat štela Ljubljana kakih 7000 — katoličanov, in to iz najnižjih slojev. Na Kranjskem je bilo po poročilu Frančiška Barbaro, ki je bil od papeža



IVAN PENGOV: ŽIGA LAMBERG.

Klementa VIII. leta 1593. poslan pregledat one avstrijske dežele, ki so spadale k oglejski škofiji, vse plemstvo krivoversko, meščanov je bilo le še malo katoliških, samo kmetje so bili še trdni v veri. Nekoliko let pozneje pa je bilo ravno narobe. V zmislu ukazov vladarja nadvojvoda Ferdinanda je škof Hren v par letih dal mestu in deželi katoliški značaj. 22. oktobra 1598 je Ferdinand izdal ukaz, da morajo protestantovski pridigarji v osmih dneh Kranjsko zapustiti. Povelje je bilo v Ljub-

ljani razglašeno 30. oktobra. Že 1. novembra je Hren vzel v last cerkev sv. Elizabete v meščanski bolnišnici v današnji Stritarjevi ulici, kjer so opravljali ljubljanski protestantje že 40 let službo božjo. Pri vходу v cerkev je razbil krstni kamen, raztrgal knjige, poškopil cerkev z blagoslovljeno vodo, da bi jo s tem očistil (rekonciliiral), imel je v njej slovesno sv. mašo, naslednji dan pa je bilo zadušno sv. opravilo za mrtve. Navzočih je bilo mnogo katoliških vernikov. Prav ta dogodek je imel umetnik Pengov v mislih, ko nam je Hrena uprizoril, kako ostro gleda v palačo zaklada mestne bolnišnice, ki danes tam stoji, kjer je bila v Hrenovem času cerkev sv. Elizabete.

Kakor prej za Štajersko, je nadvojvoda Ferdinand tudi za Kranjsko ustanovil protireformacijsko komisijo 22. decembra 1600. Komisiji na čelo je postavil škofa Hrena, člana komisije pa sta bila kranjski deželni glavar Jurij Lenkovič in kranjski vicedom Jožef pl. Rabatta, oba ugledna in vplivna ter vneta katoliška moža in odločna nasprotnika protestantizma, in še neki tretji plemič. Po navodilu, ki so ga protireformacijski komisarji od nadvojvoda dobili, so dali protestantom na prosto voljo, ali da so se povrnili v naročje katoliške cerkve, ali pa da so morali v 45 dnevih mesto in nadvojvodske dežele zapustiti. Svoja posestva so smeli po svoji volji prodati.

Škof Tomaž si je zlasti prizadeval, da bi zapeljane vernike pripeljal spet na pot resnice in pravice. Nikjer ni kot protireformator opustil poučevanja v katoliški veri. Zato si je po pravici pridobil častno ime »Kranjskega apostola«. Le proti trdovratnim in nepokornim je ostro nastopal.

Še preden je bila protireformacijska komisija uradno nastavljena, je Hren že 9. aprila 1600 iztrgal protestantom cerkev v Velenju na Štajerskem.

Takoj pa, ko je bila imenovana komisija ustanovljena, je začel s protireformacijo v ljubljanski stolnici. Oznanjeval je besedo božjo v slovenskem jeziku 24., 25., 26. in 27. decembra. Nemški pa je pridigal iste dni pri Sv. Jakobu. Po teh govorih je začela komisija takoj odločno vršiti svoj posel. Dne 29. decembra 1600 je sežgala na ljubljanskem trgu osem voz luteranskih knjig; dne 9. januarja 1601 pa tri vozove.

Dne 8. februarja 1601 so začeli reformacijski komisarji reformirati mesto Kamnik, 11. februarja mesto Kranj, 13. februarja Tržič, 17. februarja Škofjo Loko, 7. marca Radoljico, 15. marca Kranjsko goro in Belo peč (Weißenfels), 16. marca Jesenice.

Dne 21. junija tega leta se je v Ljubljani spet vršila procesija sv. Rešnjega Telesa. V kratkem

času se je povrnilo 41.000 duš v naročje katoliške cerkve.¹

Dne 18. julija l. 1601. je umrl protireformacijski komisar deželni glavar Jurij Lenkovič; na novega leta dan l. 1602. pa je bil v Senju od Uskokov umorjen drugi komisar, vicedom Jožef pl. Rabatta. Na njuno mesto sta kot Hrenova pomočnika v

¹ Na sedanjem Ambroževem trgu v Ljubljani stoji v nedavno zasajenem parku skromen Hrenov spomenik, ki ga stavi pravljica v zvezo z luteranci. Na podstavku z dvema stopnicama se nahaja kamenit križ na eni strani s podobo križanega Zveličarja, na drugi pa s podobo Matere božje. Razen tega vidiš na njem iz kamena izklesano škofovsko palico, mitro, dva grba: Hrenov in grb ljubljanske škofije pa tri napise, ki jih komaj še čitaš. Na križu se nahajata napisa: MONSTRA TE ESSE MATREM (Izkaži se nam mater) ter: ARA ET VIA COELI (Oltar in pot nebeska). 1622. Na podstavku pa čitaš Hrenovo geslo: TO. EPUS. LAB. TERRET LABOR ASPICE PRAEMIUM ANNO DNI MDCXXII. To je: Tomaž, škof ljubljanski. Če te straši težavnost, vedi, da te čaka plačilo. Leta Gospodovega 1622. Ta napis in letnica naznanjata, da je bil spomenik postavljen leta 1622. in da ga je dal postaviti škof Hren, res da ne tam, kjer stoji zdaj, ampak bliže mostu. Na sedanje mesto je bil prestavljen po potresu leta 1895.

O tem spomeniku pripovedujejo šentpeterčani, da ga je dal postaviti škof Hren v spomin na to, da je mogel po dolgem prestanku brez nevarnosti in brez strahu pred luteranci voditi spet šentpetersko procesijo po ulicah šentpeterskega in poljanskega predmestja. Tako se čita tudi v šentpeterski farni kroniki. Ko je zavila procesija, tako se pripoveduje, proti brvi, ki je namesto sedanjega šentpeterskega mostu držala čez Ljubljano, jo je čakala tam cela tolpa luterancev, da jo napadejo in razženo. A to se jim ni posrečilo, zakaj škofa so spremljali kovači, menda edini rokodelci, ki so bili ostali-katoliški veri zvesti. Izvedeli so, kaj luteranci nameravajo, ter s težkimi kovaškimi kladivi oboroženi prišli k procesiji ter luterance razpršili na vse strani.

Toda s tem poročilom se marsikaj ne ujema. Prvič se to ne sklada z letnico 1622, ki je čitati na spomeniku. Leta 1622. se katoličanom v Ljubljani ni bilo več bati od strani luterancev takega napada. Drugič je sicer res, da so luteranci prejšnji čas radi rogovilili ravno o procesiji sv. Rešnjega Telesa, n. pr. v Kranju leta 1590. in v Ljubljani leta 1590. ali 1589. Res je pa tudi, da je mogel Hren že leta 1601., kakor smo zgoraj povedali, voditi z vsem zmagoslavnim sijajem procesijo sv. Rešnjega Telesa, katera se zaradi zlobe krivovercev že nekaj let ni mogla svečano vršiti. Hrenov križ torej ni spomin na luteranski napad in na zmago kovačev pri procesiji sv. Rešnjega Telesa leta 1622., ampak je le spomin na to, kako sijajno je katoličanstvo naposled zmagovalo nad luteranstvom v Ljubljani. (Prim. Ivan Vrhovec, Zgodovina šentpeterske fare v Ljubljani, v Zborniku Slovenske Matice, V. 1903, str. 31–38.) »Hrenov spomenik ni znak kake posamične fiziške zmage katoličanov nad krivoverci, nego je spomenik splošnega zmagoslavja katoliškega pravoverstva nad protestanstvom, postavljen ob Hrenovi 25 letnici.« (Hren je bil imenovan za škofa ljubljanskega 18. oktobra 1597.) »Spomenik je bil predzadnjič popravljen leta 1842. po trudu tedanjega šentpeterskega župnika Mateja Svetličiča in ljubljanskega župana Hradeckega. (Iv. Vrhovnik, Škofa Hrena spomenik v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, VI., 1896, str. 138 ss.)

protireformacijsko komisijo stopila vicedom Kobencelj s Proseka in deželni oskrbnik Wolf Paradeiser in delo protireformacije se je nadaljevalo.

Dne 5. marca l. 1602. je šel škof Hren s Kobenceljem v Višnjo goro in potem v druge kraje na Dolenjsko.

Dne 24. marca l. 1610. je mogel Hren papežu Pavlu V. poročati: »Od volkov je vse na novo



IVAN PENGOV: TOMAŽ HREN.

očiščeno in mirno. Tri luteranske shodnice (»sinagoge«) v raznih krajih kranjskega vojvodstva, ki so jih bili plemiči provincije . . . za bogoslužje sezidali, . . . sem, izpodbujen po gorečnosti presvetlega kneza Ferdinanda in z njegovimi pripomočki, s smodnikom razdejal in z razstrelivom razmetal; četrto B. Device v Velenju, . . . peto sv. Lenarta v Beli peči . . . ; šesto v železolivnicah v Kropi . . . in sedmo v Ljubljani, namreč cerkev sv. Elizabete v meščanski bolnici, sedež luteranske kuge, sem z

zastavo križa in v slovesnem izprevodu spet sprejel in deloma posvetil, deloma cerkveno spravil (rekonciliiral), kakor je že bilo treba. Krivoverci so zaman jeze pihali in škrtali proti meni. Krivoverske knjige sem dal iz različnih mest dežele kar se da v več vozov znesti in sem jih na trgu in mestu, kjer pravica krivce kaznuje, ognju izročil« itd.

Ko je bil Hren l. 1614. od nadvojvoda Ferdinanda v Gradec poklican, je v njegovi odsotnosti stal na čelu komisiji vicedom. Od l. 1614. do 1626. je bil v tej službi Ottavio grof Panizohl. Dela je komisija še dovolj imela, sicer ne več toliko z luteranskimi pridigarji, kakor z nekaterimi ženskami, ki so ljudstvo hujskale.

Ko so bili uporni luteranci na Češkem popolnoma ukročeni, je odredil cesar Ferdinand II. novo reformacijo po Češkem, Moravskem, v Avstriji, na Koroškem in Kranjskem. Za »ravnatelja« te reformacije na Kranjskem je spet Hrena imenoval. Kako je bilo zdaj reformacijsko delo veselo! »Glej,« piše Hren, »v poprej tako veliki in malone nebrojni množici heretikov smo našli v Ljubljani samo enega, po drugih krajih komaj dvanajst trdovratnih in nepokornih ljudi, pri katerih ni bilo pričakovati poboljšanja življenja in vere. Te vse smo z oblastjo cesarjevo obsodili v izgon od tukaj. Hvala Bogu in Mariji, Materi Devici! Et haec est mutatio dextrae Excelsi!« To je izpremenila vsemogočnost božja!

Dne 30. januarja l. 1630., neposredno pred Hrenovo smrtjo, je otvoril deželni maršal Ditrih baron Turjaški, deželni zbor z besedami, »da je zdaj vera prišla v prejšnji stan«.

Škof Tomaž Hren je dobro vedel, kateri činitelji so bili tako uspešno razširili luteranstvo v deželi: Slovenske propovedi protestantskih predikantov, slovenske knjige, pisane v krivoverskem duhu, luteranske šole in pa množica predikantov, ki so se bili razpršili po deželi. Sličnih sredstev se je moral posluževati tudi on, če je hotel utrditi katoliško vero.

Hren je kmalu spoznal velikansko moč, ki jo ima do narodovega srca materina beseda. Zato je že l. 1588., ko je bil poklican v Ljubljano za kanonika in stolnega pridigarja, prav na mesto, ki ga je prej zavzemal Primož Trubar, začel ljudstvu oznanjati besedo božjo v slovenskem jeziku. Množica poslušalcev je vrela k njegovim pridigam v cerkev sv. Nikolaja, in nekdanji poslušalci protestantskih pridigarjev so poslej z veseljem poslušali staro katoliško besedo božjo

v svojem ljubem domačem jeziku. In spričo zgovornosti, po kateri je slovel govornik, si lahko mislimo, da je imel vedno dosti poslušalcev, pa tudi sprejemalcev božje besede.

Ko je pa dekan Hren postal škof, je s podvojeno vnetostjo pridigoval, in sicer v stolnici navadno v slovenskem jeziku. Povedali smo že, da je ob svečanem pričetku delovanja reformacijske komisije v stolnici l. 1600 štiri dni zapored propovedoval slovenski. In v poročilu, ki ga je poslal 22. julija l. 1616. o stanju ljubljanske škofije papežu Pavlu V., pravi, da je v stolnici pri Sv. Nikolaju ob nedeljah in praznikih prva služba božja ob 6. uri, druga slovesna ob 9. uri, ter pristavlja: »Ob takih prazničnih dnevih se propoveduje v tej stolnici v slovenskem materinem jeziku, in sicer že več let sem; vedno pridigujem jaz sam; če sem pa zadržan, pridiguje moj generalni vikar ali kak drug kanonik, vedno obilno zbranemu ljudstvu.« Pri jezuitih — v današnji cerkvi svetega Jakoba — pa se je popoldne krščanski nauk razlagal v slovenskem jeziku.

Pa ne samo s slovenskimi pridigami, ampak tudi s knjigami je hotel Hren vplivati na svoje ljudstvo.

Kranjski Luter, Primož Trubar, in njegovi privrženci so spoznali, da je potrebno za razširjenje novega uka govoriti z našim narodom v njegovem materinem jeziku. Le na ta način se jim je mogoč zdel uspeh njih dušnega navora. Zato sta reformatorja Trubar in Dalmatin in njuni pomočniki pisali ljudstvu slovenske knjige. Reformaciji naslednica je bila protireformacija. Tomaž Hren, duša protireformacije, je takoj spoznal, da je protireformo mogoče uspešno izvršiti samo na narodni podlagi, in sicer ne le s slovenskimi pridigami, ampak tudi s slovenskimi knjigami. Zato je izdal liste in evangelije za nedelje in praznike v slovenskem jeziku l. 1613. Priredil jih je bržčas p. Janez Čandik, jezuit v Gradcu.

Navdušen po škofovem delovanju, je dekan ljubljanske stolne cerkve, dr. Mihael Mikec, l. 1615. sestavil in na svetlo dal katekizem v slovenskem jeziku.

Po njegovi izpodbudi je zagledal beli dan tudi bl. Petra Kanizija katekizem, ki ga je na slovenščino prevel jezuit p. Janez Čandik l. 1618.

Po pravici torej trdimo, da je Hren položil temelj slovenskemu katoliškemu slovstvu.

Hren je bil tudi velik prijatelj in pospeševalec cerkvene glasbe in ljudskega petja. Iz pisma Hrenovega, pisanega 10. aprila l. 1612. iz Gornjega

grada jezuitu p. Janezu Čandiku v Gradec, moramo z gotovostjo sklepati, da je škof Hren sam zbiral gradivo za slovensko pesmarico.¹ V ustanovnih listinah svojih dijaških ustanov je dijakom, ki bodo ustanove uživali, naročil, da se morajo učiti cerkvene glasbe.

Kakor umetelnosti je bil Hren ljubitelj vseh vednosti in jih je mnogostransko podpiral. Zanimal se je za bogoslovje, zlasti za cerkveno pravo, za matematiko in astronomijo (zvezdoslovje), za latinske in grške klasike; najbolj pa ga je zanimala zgodovina, učiteljica narodov, zato je sam zapisaval zgodovino svojih dni.

* * *

Hren je pa tudi skrbel za šolstvo. Podpiral je na vse mogoče načine šole jezuitov, ki so se bili pod njegovim prednikom knezoškofom Janezom Tavčarjem v Ljubljani naselili 21. januarja l. 1597. Začetek je bil kajpada skromen. Otvorili so gimnazijo z dvema najnižjima razredoma. Ali iz malih začetkov je nastala imenitna šola in v nekaj letih so jezuiti oskrbovali skoro vse ljubljanske šole. Zrasel je v Ljubljani polagoma mogočen kolegij pri cerkvi sv. Jakoba, iz katerega se je širila katoliška prosveta po vsej deželi.

Prvi jezuiti, dva patra in štirje bratje, so prišli v Ljubljano 21. januarja l. 1597. ter se naselili v frančiškanskem samostanu na sedanjem Vodnikovem trgu. Ker pa so jim bili prostori pretesni, jim je dal nadvojvoda Ferdinand cesarsko bolnišnico pri sv. Jakobu. Ker tudi ta dom ni bil prikladen, so začeli misliti na stavbo novega kolegija in nove cerkve. Škof Hren si je pri tem delu pridobil največjih zaslug. Dne 1. maja l. 1613. je blagoslovil temeljni kamen za novo jezuitsko cerkev sv. Jakoba. Posvetil jo je pa 15. novembra l. 1615. Dne 25. maja l. 1625., v nedeljo presv. Trojice, je posvetil v tej cerkvi tri oltarje, med njimi tudi oltar Matere božje, ki je bil postavljen na njegove stroške.

Zraven kolegija so v prid deželi l. 1601. ustanovili tudi semenišče ubožnih dijakov za one učence, ki se sami zaradi revščine niso mogli šolati, pa so z naravnimi darovi in brezmadežnim življenjem druge dijake prekašali. Hren je v tem ljubljanskem semenišču, ki je n. pr. l. 1627. štelo 70 dijakov, ustanovil dve prosti mesti in prav toliko v graškem Ferdinandovem, na Dunaju pa štiri.

V Gornjem gradu je Hren ustanovil semenišče za duhovnike »Collegium Marianum«,

¹ Prim. Dr. Jos. Mantuanijev članek: »Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi« v Cerkvenem Glasbeniku, 1913, št. 6, str. 54 ss.

da bi se kleriki in mladi mašniki dobro pripravili za dušno pastirstvo. Trudil se je celo, da bi tudi Uskokom in Vlahom vzgojil duhovskega naraščaja.

* * *

Hren pa je tudi poskrbel, da ni nedostajalo v glavnem mestu in v mestih po deželi dobrih pridigarjev. Zato je v Ljubljani naselil kapucine. Nadvojvoda Ferdinand je na vicedomskem vrtu odkazal prostor za samostan in cerkev. Kranjski stanovi pa so za zgradbo cerkve in samostana darovali 1500 goldinarjev. Vogelni kamen za cerkev in samostan je Hren položil 25. aprila leta 1607., XIV. nedeljo po binkošti, 31. avgusta l. 1608., pa je samostan že blagoslovil in cerkev posvetil. K posvečenju je došlo v izprevodu nad 35 župnij. Prinesli so seboj 600 zastav. Navzočnih je bilo do 20.000 ljudi. V Ljubljani ni bilo videti, piše Hren, kar pomnijo ljudje, toliko ljudstva obenem zbranega.

Ali pri tem nehote ne mislimo na nedeljo, 24. avgusta l. 1913., ko je bilo ob slovesni posvetitvi Brezmadežni na istem prostoru zbranih tudi najmanj 20.000 ljudi?

L. 1611. je blagoslovil temeljni kamen za kapucinski samostan v Celju; novo cerkev je posvetil l. 1615. — L. 1613. je položil temeljni kamen za kapucinski samostan in cerkev v Mariboru. — L. 1628. je posvetil cerkev N. L. Gospé v Nazaretu pri Vrbovcu na Štajerskem, kjer je bil 26. julija l. 1624. blagoslovil temeljni kamen. L. 1633. je to cerkev ali kapelo frančiškanom izročil ljubljanski škof Rajnald Scarlichi, ki jim je dal sredstev, da so si mogli pri njej sezidati tudi samostan. Ker je bila cerkva za množico vernikov, ki se je v njej zbirala, kmalu premajhna, so jo frančiškani z nabranimi milodari povečali. L. 1661. je bila povečana cerkev nanovo posvečena.

* * *

Hrena moramo imenovati velikega pospeševalca in mecena umetelnosti, zlasti cerkvene. Prejšnjo gotiško ljubljansko stolnico je dal na svoje stroške popolnoma popraviti in prenoviti. Kar je imela cerkev okraskov in dragocene oprave, trdi kranjski zgodovinar dr. Janez Gregorij Dolničar (v znani *Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis*, str. 14), vse je dobila od tega znamenitega cerkvenega predstojnika. Popravljal in olepšaval pa je tudi druge cerkve v Ljubljani, tako n. pr. cerkev sv. Petra,¹ sv. Jakoba, avguštinsko in frančiškansko.

¹ Prejšnjo šentpetersko cerkev, zidano l. 1385., je dal škof Hren l. 1618. temeljito popraviti in olepšati. Iz stare

Škof Tomaž pa ni samo cerkve popravljali in olupševali. Pospeševal je tudi zidanje novih. Bogu v čast in v izpodbudo vernikov je vzrastlo za njegovega vladikovanja lepo število hramov božjih na slovenskih tleh. Že l. 1616. je mogel papežu Pavlu V. poročati: »Na različnih krajih sem doslej svečano posvetil 28 cerkvâ ... Blagoslovil sem pet pokopališč, posvetil 84 oltarjev in blagoslovil prav veliko soh. Na osmih krajih sem blagoslovil temeljne kamene za nove cerkve« itd. Njegova skrb v tem obziru se je raztezala celo na Hrvaško; tako n. pr. je dal postaviti leseno cerkev za vojaško posadko v Petrinjski trdnjavi, za katero je dal les iz Gornjega grada na plavéh pripeljati, obenem z oltarji in zvonom. Sam je tja poslal tesarskega mojstra z delavci in tesarji, ki so cerkvico in stolp na njegove stroške izgotovili. Posiljal pa je tja tudi duhovnike za duhovno tolažbo vojakom posadke.

Hren pa je tudi širil med verniki pravo pobožnost. Ker je vedel, da so cerkvene bratovščine velik pripomoček za duhovni napredek, jih je zelo razširjal.

Najstarejša bratovščina v Ljubljani je bila bratovščina presv. Rešnjega Telesa. Ustanovljena je bila v stolnici l. 1461. Nekaj let je lepo cvetela; potlej je pa tudi ona trpela pod luteranskim mrazom. Oživila je spet l. 1592. in po zaslugi tedanjega stolnega dekana Tomaža Hrena je bila pridružena rimski glavni bratovščini ter je potem lepo uspevala. Od sv. Jurija do sv. Mihaela vsakega leta je prirejala vsako nedeljo popoldne slovesen izprevod krož stolnice na podoben način, kakor se še dandanes praznuje slovesni izprevod na praznik presv. Rešnjega Telesa. Bili so štirje blagoslovi pri štirih v ta namen postavljenih oltarjih zunaj stolnice, potem ko je dijakon odpel začetek štirih evangelijev. Na ta običaj spominjajo še tri slike na zunanjih stenah današnje stolnice. (Prvi blagoslov je bil ob glavnem vhodu.) Ali ni tudi v tem pogledu primerno, da je Hrenov spomenik dobil mesto za oltarjem presv. Rešnjega Telesa ob eni imenovanih slik, kjer se je svoj čas dajal drugi blagoslov, namreč ob sliki krsta

cerkve je še kamenito torilo krstnega kamena s podstavcem vred, stoječim na stari grobni plošči, na kateri se bero odlomki nemškega napisa. Ostanek stare cerkve utegne biti tudi osmerokotna kamenita shramba za blagoslovljeno vodo, ki je stala do nedavna tik velikih vrat. (Prim. Iv. Vrhovnikovo opombo k Vrhovčevi Zgodovini šentpeterske fare l. c. str. 58 s.) Morda je iz stare cerkve vsaj še del predpotresnega prezbiterja z gotsko dolbino na desni strani prezbiterja.

Jezusovega v Jordanu, o katerem čitamo v začetku evangelija sv. Marka?

Tudi za družbo ali kongregacijo Marije Vnebovzete v cerkvi sv. Jakoba pri kolegiju jezuitov si je škof Tomaž Hren pridobil dosti zaslug.

V skrbi za duhovni prepoved svoje škofije pa škof Tomaž Hren ni pozabil pospeševati tudi njenega gmotnega blagostanja. Znatno je pomnožil škofovske dohodke s tem, da je odkupil že davno zastavljeno graščino Goričane in prikupil Stari grad za 14.000 goldinarjev. Zastopal je tudi kar se da odločno koristi meščanstva proti plemstvu, danes bi rekli: branil je slabjšega proti gmotno močnejšemu, ki je prvega izkoriščal.

Skrbnega očeta se je pokazal Hren tudi bolnikom. Do prihoda očetov tovarštva Jezusovega je bila cesarska bolnišnica, ki jo je bil cesar Ferdinand I. ustanovil za bolne in ranjene vojake, pri Sv. Jakobu v Ljubljani. Nadvojvoda Ferdinand pa je l. 1597. cerkev sv. Jakoba obenem z bolnišnico dali jezuitom, bolnikom pa frančiškanski samostan, ki ga je bil luteranizem malone izpraznil. Vsled te izpremembe so ubožci dobili boljše stanovanje in je po darežljivosti nadvojvodinje Marije vsaj del samostana ostal frančiškanom. Vse to pa se je izvršilo po Hrenovem sodelovanju. Tekom časa je bila postala bolnikom namenjena hiša trohljiva in preperela. In škof Hren je v svoji darežljivosti dal hišo popraviti.

Škof Tomaž je storil deželi tudi v zadevi soli s tem veliko uslugo, da je sol ostala predmet proste trgovine s Trstom in z Benetkami in se ni dala v zakup, kakor je vlada nameravala.

Hren je rad in darežljivo podpiral kranjske dijakove v inozemlju. Komu niso znane Tomaža in njegovega brata Andreja Hrena dijaške ustanove? O ustanovah prvega smo nakratko že spomnili.

Živo pa se je Hren zanimal tudi za blagostanje svoje širše domovine, Avstrije, in za srečo njenih vladarjev Habsburžanov, ki jim je bil iz srca vdan. Z bridko žalostjo se v svojih zapiskih spominja nesreč, ki so zadele Avstrijo na bojnem polju. Vse bi bil rad dal, da bi bil premağan polumesec. Tega, žal, ni učakal. Učakali pa so njegovi nasledniki.

Kdor pravično sodi, bo rad priznal, da je bil Tomaž Hren duhovnik in škof po božji volji in verski junak v najširšem pomenu besede. Bil je državnik, učenjak, pesnik, vnet prijatelj naroda,

zlastih zatiranih in ubožcev, podpornik vsega, kar je lepo, dobro in resnično, ljubitelj umetelnosti in vednosti. Geslo njegovega življenja je bilo: »Terret labor, aspice praemium«, ki je vklesano v vzhodni spomenik. Če te straši težavnost, vedi, da te čaka plačilo. O posvečenju za ljubljanskega škofa, 29. marca l. 1599., je namreč Hren dal kovati spominsko svetinjo. Na hrbtu, t. j. reverzni strani, je geslo: »Terret labor, aspice

praemium« in podoba škofa, ki nosi na desni rami križ po trnjevi poti; iz oblakov pa mu angel ponuja krono in palmovo vejico. Brez dvoma je Hren dosegel »krono pravice« (II. Tim. 4, 7), »venec slave« (I. Petr. 5, 4), dosegel trojni venec, trojno gloriolo: venec mučeništva po ljubezni do neumrljivih duš, venec devištva in venec učenitva kot učitelj vernikov na potu zveličanja. Njegov spomin ostane blagoslovljen med katoliškimi Slovenci.



L'ITALIA FUTURISTA.

Spisal Ivan Gruden.

(Konec.)

Sedaj pa nekaj o svetovnem nazoru futuristov, o njih etiki in estetiki. Ponavljajo se v manifestih mesta o strojih in motorih, o torpedih in lokomotivah, o sili in vojski, vendar se futuristi povečini izogibljejo sličnim predmetom, ker se jim zdi lepše in bolj poezije vredno opevati svoje strasti, pijanost, razkošje, perverzno in vse enake priporočljive malenkosti velikega mesta. Če bi se bili futuristi skregali s samim pasatizmom, magari z vsemi literarnimi strujami, ki so živele pred njimi ali pa živé paralelno z njimi, prav, skregali pa so se z vso moralo, naj jo vzamemo v še tako širokem pomenu besede. Z ene strani misogini, z druge pa libertini z vsemi modernimi boleznimi. »Le donne di carne« so njih »sacerdotesse del Tempo e del Tempio«. V imenu vlačug pravi Buzzi: »Vi sono dei poeti che ci onorano ancora.« Futuristi hočejo »piedi nudi di donne perdute sugli strani d'oro«. Njih »bog« sta solnce in spanje. Buzzi:

La mia chiesa ha due
numi
ed io li adoro:
Il Sole, il Sonno.

Učijo egoizem. Ne čitajo drugih knjig kot ono o ljubezni do samega sebe (Il libro dell'arte d'amare sè stesso). Operirajo z besedami biblije: Ljubi svojega bližnjega kakor — samega sebe. Sam si pa sebi najbližji, zato ljubi predvsem samega sebe. Priznavajo, da so izgubili vso voljo in ubili vsako vest. Zasledujejo jih fantazmi, noč je njih delo in dan jim je postelja. Opevajo nohte svojih prijateljic in mijavkanje mačk v marcu. To jim je orkester za njihovo zimsko nespečnost. Učijo sovraštvo in brahialno silo. Enrico Cardile:

Ode alla Violenza.¹

O violenza; sorgi, balena in questo cielo
sanguigno, stupra le albe,
irrompi come incendio nei vesperi,
fa di tutto il sereno una tempesta,
fa di tutta la vita una battaglia,
fa con tutte le anime un odio solo!

Isto pridiga filozof Papini v Lacerbi (1 agosto 1913). Čuden evangelijski, a Papini je mož, ki zna najbizarnejše stvari povedati tako, da frapi-
rajo, celo prepričevalno učinkujejo. Opisujejo v najbrutalnejšem slogu lascivnost. Slikajo scene à la romani, ki se prodajajo po kolodvorih z zgoraj prilepljeno etiketo »Nicht für Kinder«. Pogosto njih inspiracija živi ob sami pohoti, verze pa jim diktira vlačugarska Muza. Mario Bëtuda:

O voluttà della carne
Unica dea ed unica certezza dell'amore
voluttà.

V beznicah imajo konference in njih kralj je alkohol.

Isti piše:

il verde alcool mortale
il sire del grande paese
che chiamiamo l'Oblivione.

Tavolato in vsi, ki pravite, da ste literarni ženjiji, če je kaj duha v vas, zakopali ga boste v blato in smeti, ki smrde kakor napoletanske zakotne ulice, kakor Firenze di là d'Arno. Pridigajo ti ljudje, da je filozofija za poezijo vse prej nego dobra, a obenem v najnevarnejši obliki ozna-

¹ O sila, trešči v krvavo nebo, oskruni zore, izbruhni kakor večerni požar. Naredi iz vse jasnosti eno nevihto, iz vsega življenja eno bitko, naredi z vsemi dušami eno samo sovraštvo!